

nadziranju aktivnosti jugoslavenskih emigranata. Čuva se, nadalje, i gradivo o radiostanici "Slobodna Jugoslavija", koja je od 1949. do 1954. godine emitirala program iz "posebnog objekta" smještenog kraj Bukurešta. Knjiga ima i kazalo imena, što olakšava njezino korištenje.

Živana Hedbeli

VOSTOČNAJA EVROPA V DOKUMENTAH ROSSIJSKIH ARHIVOV 1944-1953. Tom I (1944-1948), 985 str., Tom II (1949-1953), 1004 str., "Sibirskij hronograf", Moskva-Novosibirsk 1997, 1998.

Nesumnjivo je, da nedavna politička povijest pobuđuje zanimanje kako šire čitalačke publike, tako i istraživača, posebice zahvaljujući činjenici što su utjecaji tih vremena ostavili posljedice kojih smo svjedoci i danas. Osobit znanstveni interes tako može potaknuti objavljivanje izvornih dokumenata što su donedavna bili strogo čuvani u trezorima ruskih arhiva. Zbornik "Istočna Europa u dokumentima ruskih arhiva 1944-1953", sa svoja dva sveska, predstavlja jedno od nastojanja recentne ruske arhivske i povijesne znanosti za otvaranjem pitanja utemeljenih na izvornom materijalu, koja bi potpunije razjasnila okolnosti nekih unutarnjih i vanjsko-političkih događaja što su obilježili

sredinu 40-ih i početak 50-ih godina ovog stoljeća.

Institut za slavensku povijest (i balkanistiku) Ruske akademije znanosti, u suradnji s Ruskim centrom za pohranu i istraživanje dokumenata novije povijesti, te Državnim arhivom Ruske Federacije, pripremili su 1997. u okviru zajedničkog projekta posvećenog 50. obljetnici Instituta za slavensku povijest, prvi svezak Zbornika dokumenata u izdanju "Sibirskog kronografa", Moskva-Novosibirsk. Prvim je dijelom obuhvaćeno razdoblje 1944-1948. da bi sljedeće godine izašao i drugi svezak koji zatvara cjelinu u periodu od 1949. do 1953. Vrijeme od kraja Drugoga svjetskog rata do godine Staljinove smrti karakteristično je u svjetskoj povijesti po stvaranju osnova hladnoratovske, blokovske politike i planskom formiranju uporišta socijalističkog poretka pod najizravnijim utjecajem SSSR-a. Pojam Istočne Europe, u tom kontekstu, javlja se kao geopolitička odrednica jednog vremena. Zemlje koje su mu tada pripadale - Albanija, Bugarska, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Čehoslovačka i Jugoslavija, predstavljene su u objavljenim dokumentima ruskih arhiva. Crpeći iz izazova modernih društvenih znanosti ideju oslanjanja na izvorni materijal, autori su pri sastavljanju Zbornika svoja nastojanja usmjerili na tematsko-analitičko težište, s ciljem davanja prednosti kritičkoj interpretaciji, oslobođenoj ideoloških spona. Razmede I. i

II. sveska publikacije čini godina 1948, od koje, smatraju sastavljači, slijedi prijelazni period neposredno vezan uz ratne i poratne posljedice, oslon na vojnu pomoć Sovjeta te postupnu afirmaciju komunističkih opcija budućeg političkog uređenja i istiskivanje dotadašnjih liberalno-demokratskih, seljačkih i socijaldemokratskih stranačkih formacija. Nakon 1948. pa do 1953. dolazi do razrade modela sovjetskog tipa razvoja komunizma u zemljama "narodne demokracije", što se očitovalo prihvaćanjem dogmatskih lenjinističko-marxističkih pretpostavki, planskom industrijalizacijom, kolektivizacijom i tzv. kulturnom revolucijom, a završilo u totalitarnoj koncentraciji država iza "željezne zavjese". Sva se opisana stremljenja i procesi mogu jasno nazrijeti iz predstavljenih dokumenata. Kako je koncepcija Zbornika vezana uz kronološki slijed, čitatelj prati prožimanje i isprepletanje značajki razvoja pojedine zemlje kao obilježje čitavog prostora i sustava vlasti. Odbirom gradiva, prema riječima suradnika u ovom izdanju, pokušava se napraviti odmak od nekadašnje režimske prakse idealiziranja stvarnosti, skrivanja pravih aktera političkog života pod pseudonimom "narodnih masa" i omogućiti istraživaču da na temelju predložka oblikuje vlastite zaključke. Sadržaj Zbornika sačinjen je prema gradivu fondova četiri velika ruska arhivska centra. Najviše materijala preuzeto je iz Arhiva vanjske politike Ruske Federacije, ponajprije

iz fondova Sekretarijata ministarstva vanjskih poslova V.M. Molotova i njegovih zamjenika A.J. Višinskog, V.G. Dekanozova i V.A. Zorina. Tu skupinu dokumenata čine uglavnom zapisnici razgovora sovjetskih predstavnika s raznim političkim čimbenicima pojedinih država, telefonogrami, izvješća, obavijesti i pisma što su kolala između Moskve i veleposlanstava istočnoeuropskih središta. Centar za pohranu i istraživanje dokumenata novije povijesti ponudio je gradivo partijskih fondova: Odjela međunarodne informacije, Odjela vanjske politike, Odjela vanjskih odnosa, fonda Centralnog komiteta Partije, te posebno važne materijale fondova Politburoa (Kominforma), Kominterne, kao i osobni fond A.A. Ždanova. Istaknutiji dokumenti ovog arhiva odnose se na prepiske ruskih partijskih vođa s istima spomenutih država i svjedoče o direktnoj umiješanosti sovjetskog vrha u njihove unutrašnjopolitičke probleme. Kroz fondove Kominforma i Kominterne prate se prijelomne situacije u odnosima SSSR-a i zemalja koje su se pokušale 1948. otrgnuti od totalne kontrole, a odgovoreno im je represivnim metodama, koje su kulminirale u rezoluciji Kominforma protiv Jugoslavije. Ždanovljev fond s osobnim zabilješkama pridonosi razumijevanju ukupnih odnosa komunističkih partija, a donosi i zapise pregovora s finskim komunističkim prvcima. Treće po zastupljenosti gradivo je Državnog arhiva Ruske Federacije s dokumentacijom

narodnih komesara vanjske politike upućenih Staljinu ili Beriji, a obrađuje vojnostrateška pitanja. Posljednji, ali nipošto beznačajan, u prvom se svesku Zbornika našao Arhiv Predsjednika RF i fond I.V. Staljina, sa zapisima njegovih razgovora s liderima istočnoeuropskih država: V. Gomulkom, G. Georgiu-Dežom, K. Georgievim, M. Rakošijem i dr.

Drugi svezak Zbornika, kojeg osim navedenih pokretača edicije iz 1997. potpisuje i Federalna arhivska služba Rusije, koncipiran je po istom načelu, s istim arhivskim ustanovama imateljima gradiva. Arhiv vanjske politike Ruske Federacije s fondom Ministarstva, ponovno daje najveći broj dokumenata. Slijedi kompleks fondova Ruskog centra za pohranu i istraživanje dokumenata novije povijesti s iznimno vrijednim gradivom CK Partije s ministarstvima, Kominformov fond te fond V. M. Molotova. U većem opsegu u ovom je svesku predstavljeno gradivo Arhiva Predsjednika RF, a materijal se odnosi na razgovore Staljina s E. Hodžom, V. Červenkovicim, izvješća M.A. Suslova, Višinskog, V.A. Zorina, Berije i dr. Državni arhiv RF sada nudi fondove Savjeta Ministara SSSR-a te Saveznog društva za kulturne veze s inozemstvom i bavi se uglavnom pitanjima političkog, ekonomskog i kulturnog karaktera.

Oba sveska zbornika sadrže ukupno 645 izvornih, većinom prvi put objavljenih dokumenata (od toga prvi sv. 308, a drugi 337). Svaki uvršteni dokument čine: njegov broj u teku-

ćem nizu, kraći regist s osnovnim podacima o sudionicima, vrsti i temi samog spisa. U lijevom je uglu navedeno mjesto, a u desnom nadnevak s godinom te oznakom tajnosti. Također se navodi je li riječ o izvorniku, ovjerenoj kopiji ili autografu. Na kraju svakog dokumenta navedena je kratica arhiva koji čuva spis, broj fonda, inventara, sveska, predmeta i pojedinačnog dokumenta. Svi su dokumenti popraćeni znanstvenim aparatom, bilješkama s tumačenjima pojmova, događaja ili osoba, navođenjem destinatarata ili opaskom o točnosti prijepisa. Od popratnog sadržaja na kraju sveska autori donose kazalo imena te popis dokumenata s brojevima u nizu. Kako se u tekstovima Zbornika koristi popriličan broj kratica za pojedine organe i institucije, tako se pri prvom spominjanju navodi puni naziv, iako ne bi bilo loše kada bi zbog lakšeg snalaženja postojao i zaseban popis. Na kraju drugog sveska ove publikacije stavljeno je abecedno kazalo sastavljeno prema uključenim državama s brojevima pripadajućih dokumenata koji se na njih izravno odnose i onih koji su općevažeci za čitav prostor.

Bivšoj je Jugoslaviji na oko 1900 stranica Zbornika posvećeno 49 dokumenata (25 u prvom i 24 u drugom svesku), kao npr. i Albaniji, dok su ostale zemlje zastupljene u znatnijem opsegu. Međutim, kako su se zbivanja na prostorima Istočne Europe isprepletala, podataka koji se odnose na Jugoslaviju u tom vreme-

nu ima i u drugim dokumentima. Do koje je mjere vladajući SSSR bio upućen i izravno upleten u unutar-njopolitičke odnose područja i kako je pripremao plodno tlo za prodor interesa, govore dnevnički izvaci Molotova o razgovorima s M. Đilasom i V. Terzićem 1944. O stanju na još ratom zahvaćenom teritoriju govorio je A. Hebrang sa Staljinom početkom 1945, a nametnula su se i pitanja granica s Bugarskom i Albanijom. Problem ustroja nove države postavljen je u razgovorima Molotova s banom Šubašićem, kasnije s vođom srpske Narodno-seljačke stranke D. Jovanovićem o izborima nakon rata, zatim u zapisima razgovora savjetnika SSSR-a u Jugoslaviji Čuvahina s Kardeljem i izvješćima sovjetskih poslanika u Moskvi. Posebno područje zanimanja predstavljali su albansko-jugoslavenski odnosi 1946. Već sljedeće godine naziru se počeci zahlađenja odnosa Moskve i Beograda. U tom smjeru bila je obilježena uloga veleposlanika A.I. Lavrentjeva koji izvještava svoju vladu o uređenju vlasti jugoslavenske države, problemima s opozicijom i pojavom protivljenja Titove politike nametanju sovjetskog modela - vojnog, ekonomskog i političkog, što će završiti rezolucijom 1948. U drugom tomu zbornika kroz čitavo razdoblje 1949-1953. Jugoslavija je predstavljena kroz prizmu optužbi za antisovjetske tendencije: progon pristaša rezolucije Informbiroa (Zujović, Hebrang), pogoršanje trgovačkih i kulturnih veza, priklanjanje pro-

zapadnim linijama. Iz Moskve se uz pomoć vlada država istočnog bloka pokušavalo ojačati ibeovsku emigraciju i njihovu propagandu. U sovjetskim su se krugovima pratila i crkvena pitanja, od kojih se ističe susret sa srpskim patrijarhom, ali i kraće vijesti o Stepinčevu slučaju. Najbrojnije zastupljeno gradivo za problematiku Jugoslavije pripada fondovima Arhiva vanjske politike RF, nakon toga fondu Kominterne Ruskog centra za pohranu i istraživanje dokumenata novije povijesti, a samo je nekoliko tekstova uzeto iz Državnog arhiva RF.

Zbornik "Istočna Europa u dokumentima ruskih arhiva 1944-1953" otvara brojna istraživačka pitanja i nudi mogućnost ponovnog, potpunijeg valoriziranja nekih ključnih procesa uspona i prodora komunističkog upliva u čitavu jednu regiju, tvoreći tako zaokruženu cjelinu povijesnog razdoblja i njegova oblikovanja generacija koje su ga proživjele.

Diana Mikšić